

Протягом останніх майже двох десятиліть спостерігається колосальне падіння рівня рентабельності зерновиробництва. Так, якщо у 1990 році цей показник становив 275,1 %, то у 2008 – лише 16,4 %. Це більше, ніж у 2005 та 2006 роках (3,1 та 7,4 % відповідно), але менше за відповідні показники всіх інших років аналізованого періоду. Такий стан ефективності зернового виробництва не може не викликати занепокоєння, оскільки зерно завжди було одним із високорентабельних видів продукції.

Висновки. Як показали дослідження, основними проблемами розвитку вітчизняного зерновиробничого підкомплексу є порівняно невеликі обсяги виробленого зерна, що зумовлені, в першу чергу, досить незадовільним рівнем урожайності та низькою ефективністю його виробництва. В подальшому, для збільшення обсягів виробництва зерна, необхідно, першочергово, підвищувати урожайність шляхом удосконалення землекористування, структури посівів, попередників, обробітку ґрунту, внесення мінеральних добрив і проведення хімічної меліорації земель, захисту рослин тощо. Тобто, впроваджувати заходи, спрямовані на інтенсифікацію виробництва. При цьому треба також підвищувати мотивацію (зокрема, матеріальну, оскільки заробітна плата в агроформуваннях найнижча серед галузей економіки) до високопродуктивної праці, адже погіршення мотивації спричиняє послаблення трудової дисципліни і недотримання умов технології. Одним із основних напрямків, завдяки якому поліпшиться стан господарської діяльності підприємств – виробників зерна, є впровадження заходів, що сприяють підвищенню його якості. Це стосується, насамперед, впровадження і подальше дотримання новітніх технологій вирощування зернових культур, організаційних заходів, спрямованих на підвищення технічного рівня зерновиробництва тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабарика Г. М. Підвищення ефективності зернової продукції в сільськогосподарських підприємствах / Г. М. Бабарика // Вісник ХНТУСГ ім. П. Василенка: Економічні науки. Вип. 84. – Харків: ХНТУСГ, 2009. – С. 81 – 85.
2. Дергач І. В. Розвиток зернового виробництва та його адаптивної інтенсифікації в умовах ринку / І. В. Дергач // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 100 – 104.
3. Кучер А. В. Підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва / А. В. Кучер // Вісник ХНТУСГ ім. П. Василенка: Економічні науки. Вип. 71. – Харків: ХНТУСГ, 2008. – С. 219 - 226.
4. Лебедь Е. М. Пути підвищення конкурентоспособности производства озимой пшеницы в степи Украины / Е. М. Лебедь, В. С. Рыбка // Кризис агр. отрасли. Пути к ее возрождению и развитию : материалы междунар. науч. – практ. конф., 8 июля 2000 г. [Редкол.: Н. Ф. Лавриненко (пред.) и др.]. – К.: Славян. ком. Украины, 2000. – С. 27 – 31.
5. Лебідь Е. М. Наукові основи підвищення ефективності виробництва зерна в Україні / Е. М. Лебідь, М. С Шевченко // Бюл. ін-ту зерн. госп-ва УААН. – 2008. – Вип. 33 – 34. – С. 3 – 7.
6. Маркович Н. В. Економічна ефективність аграрних формувань: стагнація чи початок підйому / Н. В. Маркович // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 87 – 92.
7. Стат. зб. Україна у цифрах 2008 // За ред. О. Г. Осауленка. – Київ: Держ. підприємство «Інформаційно – аналітичне агентство», 2009.

УДК658.5:338.435:636.4

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА СТРУКТУРИ РИНКУ СВИНИНИ В УКРАЇНІ

Лозинська І. В.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Об'єктивна необхідність здійснення аграрних перетворень, спрямованих на забезпечення населення України якісними продуктами харчування, зумовлюється станом та тенденціями розвитку агропромислового комплексу, які протягом короткого періоду стали кризовими. Власне невідповідність між цінами та витратами, поява неконтрольованих ринкових посередників, втрата зацікавленості в розвитку галузі та нестача кормів стали головною причиною занепаду свинарства. Йдеться не просто про скорочення поголів'я свиней – на м'ясокомбінати задля отримання обігових коштів відправляють не лише відгодоване поголів'я, а і племінний потенціал. За таких умов важливим є не лише трансформування

економіки України у ринкову систему, а, в першу чергу, забезпечення рівня продовольчого забезпечення населення, який значною мірою залежить від розвитку свинарства. У зв'язку з цим необхідно зробити наголос на тому, що теоретичні і практичні питання формування та функціонування організаційно-економічного механізму підвищення виробництва сільськогосподарської продукції в ринкових умовах були і залишаються недостатньо дослідженими, як і питання регіональної продовольчої політики, напрямку спеціалізації окремих галузей сільськогосподарського виробництва та формування ринкової стратегії їхнього розвитку, мотиваційного потенціалу їхнього існування в умовах ринкової економіки тощо.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка комплексних заходів щодо підвищення економічної ефективності виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах зокрема, і конкретного регіону в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в деякій мірі знаходять своє відображення в наукових працях В.І.Бойка, В.А.Диленка, Ю.С.Коваленка, А.І.Костяєва, Є.Д.Литвиненка, Л.А.Мачури, С.В.Мицюка, В.П.Москаленка, Т.Л.Мостенської, Н.П.Наливайка, В.Н.Осипова, Г.М.Паламарчука, Ю.М.Пархомової, Г.М.Підлісецького, П.Т.Саблука, А.А.Стрільця, М.І.Шаповала, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи теперішній стан сільськогосподарського виробництва, неможливо не сказати про недостатньо прорахований вплив системи реформування на нього. Зміна форми власності і господарювання, занадто довгі строки проведення реформ та напівтеоретичне введення їх в дію призвели до ситуації, наслідком якої є зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, роздріблення, а потім й руйнування виробничого потенціалу, поступове погіршення мотивації, а як наслідок – зниження продуктивності праці, фінансова неспроможність підприємств, що в результаті призвело до скорочення сільськогосподарського виробництва в Україні майже вдвічі, тоді як в світі цей показник виріс в 1,2 рази [1].

Пов'язано це з такими специфічними особливостями та характерними рисами сучасного стану аграрно-промислового комплексу України як те, що: 1) взаємопов'язаний АПК як ціле у пост реформований період тільки формується; 2) аграрну сферу, як і все народне господарство, охопила глибока економічна криза, в результаті чого потенціал сільського господарства і АПК в цілому використовується на третину; 3) відсутність ефективної інфраструктури, що унеможливорює своєчасне та економічне обґрунтоване транспортування, зберігання та переробку продукції; 4) відсутність інноваційних технологій в управлінні; 5) відсутність узгодженої в часі і по суті правової бази для розвитку АПК; 6) повільний, дещо хаотичний, без чіткої вмотивованої програми перехід до законодавчо врегульованої системи ринкових відносин в процесі невпинних політичних суперечок. У сучасній кризовій ситуації, що визначає економічний стан України в цілому, другорядних проблем не існує. Однак, без перебільшення можна сказати, що найважливішою серед них як за значенням, так і за складністю виконання є ситуація, що склалася в продовольчому секторі економіки та навколо нього. Вирішити це завдання можна лише в комплексі, спираючись на кардинальне реформування АПК.

М'ясопродуктовий підкомплекс у структурі АПК займає один з провідних напрямів. На нього покладено завдання забезпечення населення м'ясом та м'ясопродуктами, тваринним білком, який необхідний для задоволення фізіологічних потреб людини. І хоча на продукцію м'ясопродуктового підкомплексу в загальному обсязі продажу продовольчих товарів припадає близько 12% [2], однак ще досі не вдається подолати негативні тенденції, які мають місце при функціонуванні даного підкомплексу, а

саме: зменшення обсягів виробництва продукції, скорочення поголів'я тварин і зниження їхньої продуктивності. Це впливає не тільки на забезпеченість населення м'ясом і м'ясопродуктами та якість харчування, а також на фінансово-економічний стан сільськогосподарських товаровиробників і м'ясопереробних підприємств.

Слід зазначити, що криза призвела до скорочення випуску насамперед найнеобхідніших у фізіологічному відношенні продуктів харчування - м'яса та продуктів його переробки. Кількість білків у харчовому раціоні населення зменшилася в середньому майже на 20% проти мінімальної фізіологічної норми. Порівняно з 2000 р., споживання м'яса і м'ясопродуктів, включаючи сало й субпродукти, знизилася з 68 до 36 кг, причому в даному розрахунку рослинно-м'ясні вироби враховувались як м'ясні. Одночасно збільшилася питома вага продуктів вуглеводної групи, яка для сімей із низьким рівнем доходів перевищує 70% [2]. Отже, продовжується спад структури харчування найширших верств населення.

У зарубіжних країнах показник споживання на душу населення значно вищий. Якщо враховувати сало, жир та субпродукти, відношення вживання м'яса в США становить 1:3. В Україні на хліб і картоплю припадає 46% денного раціону, в США, відповідно 20 і 25%. Різна економічна доступність купівлі м'ясних продуктів. Щоб отримати 1 кг м'яса, українському громадянину потрібно працювати в 10-12 разів більше, ніж американцю.

Ясна річ, обсяги споживання м'ясної продукції перебувають у прямій залежності від рівня прибутків населення та у зворотній від ціни на товар. Прогнозований ріст доходів у країні, безсумнівно, повинен стимулювати збільшення внутрішнього виробництва свинини. За прогнозом експертів Продовольчої та сільськогосподарської організації при ООН (FAO), найбільший приріст виробництва відбудеться в тих країнах, де рівень споживання свинини перебуває на найнижчому рівні — 10–15 кг/рік. У рамках цільової програми розвитку свинарства України на період до 2015 р., розробленою фахівцями цієї міжнародної організації 2005 року, поставлено завдання за рахунок випереджувального розвитку свинарства наблизитись у 2015 р. до мінімально-достатнього рівня середньодушового споживання свинини 23–24 кг (2007 р. — близько 11 кг). Збільшення виробництва свинини на 1,5 млн т (у забійній масі) до 2015 р., що становитиме приблизно 45% усього приросту м'яса, дасть змогу наблизити структуру українського м'ясного ринку до оптимального стану [3].

На сьогоднішній день криза призвела колись рентабельні та прибуткові сільськогосподарські структури до загального спаду, руйнації економічної системи, загостренню протиріччя між сільським господарством та промисловістю, суттєвого зниження рівня життя переважної більшості соціальних верств населення. Протягом останнього періоду в Україні відбувається катастрофічне зменшення поголів'я продуктивної худоби і досить великий занепад свинарства. Скорочення поголів'я свиней почалось у 1990 р. з реформування колгоспів, радгоспів та міжгосподарських підприємств, припинення роботи великих державних свиновідгодівельних комплексів. Однак паралельно із зменшенням поголів'я продуктивної худоби, колгоспів і радгоспів відбувалося його деяке зростання в господарствах населення, однак воно не компенсувало зменшення в господарствах суспільного сектору (табл.1).

Спираючись на дослідження багатьох авторів, вважаємо, що головною причиною зниження продуктивності свиней є неповноцінна годівля через незбалансованість кормових раціонів за перетравним протеїном і всіма мікроелементами, спричинені надзвичайною їхньою дороговизною та відсутність державних дотацій на відновлення повноцінної кормової бази, недосконалість зооінженерної, ветеринарної служби та інші економічні фактори, що спричинили занепад тваринницької галузі загалом.

Таблиця 1

Динаміка показників виробництва свинини підприємствами всіх форм власності в Україні

Показник	Роки				2008 до 1990, % (+/-)
	1990	1996	2002	2008	
Поголів'я свиней, млн.гол.	22,1	17,9	10,1	7,1	32,1
Вихід приплоду, гол.на 100 свиноматок	1623	1222	1130	655	46,1
Виробництво продукції, млн.т	3,5	2,6	0,8	0,9	25,8
Рентабельність виробництва,%	32,2	20,7	-40,6	-32,1	-52,8

Фахівці вважають, що у такому випадку можна запропонувати небагато шляхів розв'язання цієї проблеми, яка потребує тривалого терміну реалізації та здатна принести позитивний результат лише з часом. Однак, в кінцевому підсумку, сільськогосподарський комплекс змушений буде перейти до застосування сучасних технологій утримання тварин, покращити стандарти виробництва кормів для того, аби стати конкурентоспроможним на ринку.

Підприємства з виробництва м'яса розташовані по всій території країни. Зазвичай кожна область має власне велике підприємство із забою тварин та переробне підприємство, що іноді є спорідненими. Такий територіальний розподіл підприємств склався історично ще за радянських часів, коли вважалося, що кожна область повинна мати свої ресурси для задоволення потреб місцевих споживачів. Природно-економічні умови України сприяли вирощуванню достатньої кількості худоби, а їхнє розташування переважно біля обласних центрів та великих міст давало змогу без зусиль її реалізовувати. У пострадянський період не було навіть намагань побудувати нові підприємства, перевести певні засоби виробництва в декілька центрів з метою підвищення ефективності, чи консолідувати м'ясну індустрію в об'єднану виробничу мережу. Тому виявилось, що з переходом до ринкових відносин підвищилось значення міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції. За даними звітів Об'єднаної економічної комісії з питань трансформації та реформування АПК при СОТ, значний ефект дають максимальне приближення місць зберігання та переробки сільськогосподарської продукції до виробничих господарств, створення в межах господарств переробних підрозділів. Значення міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції повинне підвищуватись ще й тому, що ці процеси мають розвиватись за умов різноманіття та рівнозначності усіх форм господарювання і дозволити ефективно інтегрувати сільськогосподарських товаровиробників різних форм власності. У цьому випадку кооперуватись та інтегруватись зможуть державні і колективні сільськогосподарські підприємства, а також фермерські та особисті підсобні господарства. У результаті такі процеси можуть сприяти укріпленню економічного стану кожного з учасників і допоможуть подолати кризу [4].

Підвищення ефективності виробництва у всіх ланках технологічного ланцюга м'ясного підкомплексу АПК можна досягнути також за рахунок розвитку кооперації між усіма учасниками підкомплексу на основі вертикальної інтеграції. Кожне інтегроване формування повинне самостійно і добровільно визначити обсяг своєї діяльності: чи продавати власну продукцію на вільному ринку, чи передати цю функцію спеціалізованому підприємству на вигідних умовах (рис. 1).

Як бачимо із наведеної схеми, продукція галузі свинарства перш ніж потрапити до кінцевого споживача, проходить від одного до чотирьох посередників, нарощуючи на кожному етапі вартість до 50%. Слід звернути увагу на те, що ціна, за якою сільськогосподарські товаровиробники реалізують свою продукцію, в рази менша від ціни, за якою споживачі купують свинину. Так, у 2008 році середня вартість продажу свинини товаровиробником складала 14,0 грн/кг забійної ваги, то на роздрібному ринку ціна для кінцевого споживача досягала навіть 70 грн/кг. Відбувається це через засилля

посередників на ринку, бо сільськогосподарські підприємства не мають можливості транспортувати, зберігати та реалізовувати виготовлену продукцію.

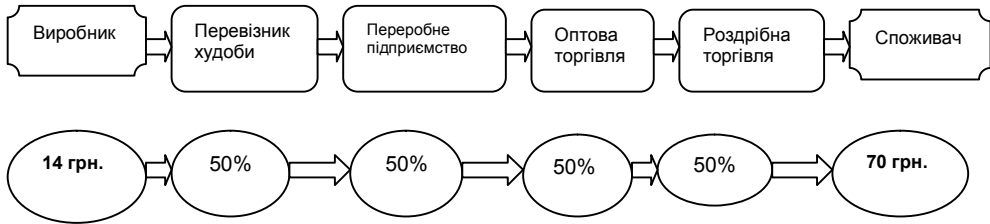

Рис. 1. Схема просування продукції галузі свинарства в Україні від виробника до споживача

Недосконалості у законодавстві призвели до появи нового класу «посередників», які роз'їжджають теренами областей і скуповують худобу у місцевих фермерів з метою подальшого перепродажу. Нажаль, ці посередники продають тварин не до ліцензованих м'ясопереробних підприємств, а до напівлегальних домашніх боєнь чи неліцензованих підприємств. З одного боку, поява такого роду посередників є оптимістичним знаком, оскільки свідчить про розвиток приватного підприємництва в галузі. З іншого ж боку, для того, щоб такі підприємці відігравали активну роль в економіці, вони мають діяти по легальних каналах. Ставши легітимними, ці посередники зможуть забезпечити набір ринкових послуг та нових можливостей збуту продукції тим тваринним господарствам чи індивідуальним фермерам, яким бракує засобів збуту чи транспортування вирощених тварин до централізованих місць продажу. Бо з іншого боку, така ситуація може призвести до повного розорення фермерів і приватних перевізників, та ще більше тенізуватиме прибутки нелегальних діячів на ринку, бо за даних умов споживач змушений оплачувати не лише транспортування худоби, а і величезні прибутки такого роду посередників. Але за умови надання їм належної підготовки та залучення до системи функціонального маркетингу, такі посередники стануть важливою ланкою цілої галузі, особливо у тому, що стосується оприлюднення цін та розбудову конкурентної ринкової мережі. У міру розвитку галузі, зростатимуть і обсяги перевезення худоби, що сприятиме прозорому ціноутворенню на конкурентних засадах [5].

Лише 20% худоби, вирощеної у всіх категоріях господарств, надійшло на промислову переробку, решту реалізовано без попередньої обробки на ринках, комерційним структурам або перероблено в цехах, які не забезпечують комплексного використання сировини та високої якості продукції. Потужності м'ясо-переробних підприємств використано лише на 18-20%, що негативно вплинуло на собівартість та ціни готової продукції [6]. У цьому сенсі проблемним залишаються питання визначеності реальної кількості придбаної у селянина продукції та її якості. По-перше, немає жодних статистичних даних про кількість зданої продукції таким посередникам, а по-друге, ця продукція не проходить належного санітарно-епідеміологічного контролю. Тому можна стверджувати, що велика кількість неврахованого м'яса невизначеної якості за нелегальними каналами потрапляє на міські ринки та навіть на експорт.

Нестача сировини стала однією з причин неповного використання виробничих потужностей м'ясопереробних підприємств і втрати ними сформованих роками сировинних зон. Це, в свою чергу, призвело до нестачі обігових коштів і неможливості оновлення матеріально-технічної бази підприємств. На фоні скорочення обсягів виробництва м'ясної продукції виникла і проблема її реалізації, що зумовлена низькою закупівельною спроможністю населення [7]. У силу різних обставин (неврегульованість правових питань, відсутність конкуренції на ринку, безсистемність проведених реформ в галузі), переробні підприємства м'ясної промисловості мають владу над ринком, на якому

є обмежена кількість оптових покупців свинини, які користуються монополістичною владою, що означає спроможність оптового покупця впливати на ціну товару і купувати його за ціною, нижчою від тієї, яка переважала б на ринку з конкуренцією. Як свідчить аналіз статистичних даних, закупівельні ціни на м'ясо в усіх регіонах України значно нижчі від його собівартості. До того ж, переробні підприємства, користуючись монополістичною владою на ринку м'ясних продуктів і використовуючи затратну методику встановлення цін на свою продукцію, при високих витратах на виробництво одиниці продукції мають прибуток. Отже, переробні підприємства м'ясної промисловості перебувають у значно кращому економічному становищі, ніж сільськогосподарські виробники [8].

У нашому випадку, в Україні досить рідко спостерігається будь-яка вагома співпраця між гравцями переробної галузі крім спільної змови щодо штучного заниження закупівельних цін на сировину. Така неофіційна монополія на ціноутворення встановлена найбільшими м'ясопереробними заводами, що у такий спосіб створили свого роду функціональну мережу, у межах якої ці заводи часто контактують між собою щодо встановлення максимальної ціни, запропонованої селянам за їхню худобу. Що ж до співпраці між переробними підприємствами щодо підвищення стандартів якості, самостійного регулювання санітарних процедур, спільного захисту інтересів галузі у владних структурах або розширення доступу до нових ринків, то вона майже не відбувається.

Висновки. Таким чином, сьогодні агровиробники опинились у вкрай несприятливому становищі. Тому є дві основні причини: по-перше, це відсутність розгалуженої ринкової інфраструктури та неконтрольовані дії посередників на ринку, а по-друге – відсутність державної підтримки товаровиробникам. Основним поточним завданням аграрної політики нині є зупинення негативних процесів у цьому секторі економіки та забезпечення умов для нарощування виробництва сировини і продовольчих ресурсів. У зв'язку з цим на сучасному етапі проведення аграрної реформи особливо потрібне наукове, правове, методичне, фінансове, інформаційне і матеріально-технічне забезпечення її. В цьому запорука успіху реформи, оскільки альтернативи їй немає, вона має здійснюватись в інтересах селян і самими селянами. Однак ситуація на селі настільки важка і тривожна, що заходами тільки державного впливу неможливо в оптимальні строки виправити її. Це завдання має стати загальнонаціональною справою, оскільки природний потенціал сільського господарства — найбільше багатство країни і його неповне використання спричиняє величезні втрати для всієї економіки. Недовиробництво в сільському господарстві, кричуща бідність у країні, масове безробіття на селі, виїзд за кордон найбільш продуктивної частини працівників — усе це взаємопов'язаний ланцюг проблем, якому найближчим часом треба покласти край.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агропромисловий комплекс України : стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник ВИЛЗ/ За ред П.Т. Саблука. –К.:ІАЕ, 1999, - 452с.
2. Сільське господарство України: [Статистичний збірник Держ. комітет статистики України; За ред. О. Г. Осауленко 1999-2008рр.] – Київ: Консультант, 1999-2008. – 683 с.
3. Продовольча безпека України [Електронний ресурс] : Матеріали Продовольчої та сільськогосподарської організації при ООН (FAO), 2007. - Режим доступу: <http://www.mynews-in.net>.
4. Борщевський П.П. Регіональний агропромисловий комплекс України: теорія та практика розвитку/ Борщевський П.П. - К:Наукова думка, 1996. – 262 с.
5. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі / Коваленко Ю.С. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — 200 с.
6. Основи маркетингу на підприємствах АПК / [За ред. П. І. Гайдуцького, Є. А. Бузовського]. — К.: ІЕА УААН, 1992. — 38 с.
7. Рябоконт В.П. Українське село: стан і перспективи / Рябоконт В.П. //Економіка АПК. – 2006. - № 2. – С.137-140.
8. Царенко О.М. Економічний аналіз діяльності підприємства АПК / Царенко О.М. - К.: Вища школа, 1998р.